

کتیبه‌های بخط پهلوی در چین

بقلم خانم دکتر بدرالزمان قریب
استادیار دانشگاه پهلوی شیراز

در اوائل قرن بیستم برگه‌های پربهائی از ادبیات سغدی - بودائی - مانوی و مسیحی از سینه خاک پهناور چین بیرون آمد که پرتوی نوین بر روابط فرهنگی ایران و چین از یکطرف و ایران و مغرب از طرف دیگر انداخت. آثار هنری نفیسی که از زیرشهای ترکستان و از میان غارهای چین پیدا شد همبستگی دیرین هنری ایران و چین را آشکار کرد^۱ و تحقیقات زبانشناسی در متونی که سالها زیر شن و خاک مدفون بودند گوهرهای گرانبهائی بگنجینه زبانه‌های ایرانی افزود. حتی نسخه‌هائی از فارسی دری که شاید در شمار قدیمترین نمونه نظم و نثر آن باشد در این حفاریات پیدا گشت. مثلاً نامه‌ای بخط عبری و زبان فارسی در (دندان اوبلیق) نزدیک ختن بدست آمد که بقولی قدیمترین سند نثر فارسی است^۲ و در میان نوشته‌های مانویان تورفان نسخه شعری بزبان فارسی و خط مانوی پیدا شد که احتمال میرود در ردیف قدیمترین نسخه شعری فارسی باشد^۳

۱ - از جمله رسالاتی که در این بحث نوشته شده میتوان رجوع کرد به :

A. Von le coq , *Burried treasures of the east Turkestan* .

R. Ghirshman , *Persian Art* , 1962 , pp. 328 - 336 .

D. S. Margoliouth , *JRAS* , 1903 pp. 735 - 60 - ۲

W. B. Henning , *A Locust's leg* , 1962 , pp. 89 - 104 - ۳

همچنین رجوع شود به مجله دانشکده ادبیات تهران ضمیمه شماره چهارم سال پنجم

(قدیمترین نسخه شعر فارسی) دکتر ا. - یارشاطر.

بدنبال کشفیات و تحقیقات متون پیداشده درچین و ترکستان زبانهای مانند سغدی وختی (که تا آن زمان واقعیت خارجی نداشته) صاحب ادبیات و حیثیت و رسمیت شدند ازطرف دیگر مطالعات زبانشناسی در قطعه‌های بدست آمده تورفان مخصوصاً در قطعاتی که بزبان پارسی و فارسی میانه بود فهم نمونه‌های شناخته این دوزبان را آسان کرد. بعبارت دیگر مقایسه آثار پارسی و فارسی میانه تورفان که بخط ساده مانوی نوشته شده بود با آثار همانند موجود در ایران و هند یعنی کتیبه‌های اشکانی و ساسانی و کتابهای پهلوی که بخطوط پیچیده و غامض پهلوی هستند بسیاری از مطالب نامعلوم و مبهم این دوزبان را روشن کرد و تغییرات صوتی و صرف و نحوی آنها را نمودار ساخت^۱.

در میان آثار تورفان فقط یک قطعه بخط پهلوی پیدا شد و آن ترجمه زبور بفارسی میانه بود که گمان میرفت تاریخ تألیف آن بین قرن ششم تا هشتم میلادی است^۲ خط این اثر یگانه در دنیا با پهلوی کتابی و کتیبه‌ای هر دو مغایرت داشت و حد تحول این دو خط بشمار میرفت ولی تمام خصوصیات خطوط پهلوی را (از قبیل هزوارش املائی تاریخی و کمی تعداد علامات بتناسب اصوات موجود در زبان) دارا

۱ - از جمله رسالات و مقالاتی که در این موضوع نوشته شده رجوع کنید به :

W.B. Henning: «das Verbum des Mittelpersischen der Turfanfragmente»

in zii , 9 , 1933 , pp. 158 - 253 .

A. Ghilain , *Essai sur la langue parthe* , 1939

P. Tedesco, «Dialectologie der Westiranischen Turfan - texte , *le Monde Oriental* , 15 , 1921 , pp. 184 - 258 .

W. Lentz , zii , 4 , 1926 , pp. 251 - 316 .

Andreas - Barr , « Bruchstücke einer Pehleviübersetzung - ۲
des psalmen » , SPAW , 1933 , 1 .

باید خاطر نشان کرد که بغیر از این قطعه و چند قطعه کوچک بخط عبری و عربی ،
سابق اسناد زبانهای ایرانی تورفان بخطوط پهلوی ، سغدی ، مانوی و سریانی نوشته شده بود

بود. تا سال گذشته این تنها اثر خط پهلوی در چین بود ولی سال پیش استاد ژاپنی گیکیوایتو Gikyo Ito کتیبه‌ای بخط پهلوی و بزبان فارسی میانه که در شهر Sian چین کشف شده بود منتشر نمود^۱ و باردیگر توجه جهانیان را بروابط دیرین ایران و چین جلب کرد.

این سند نه فقط از نظر زبانشناسی بلکه از نظر فرهنگی شایان توجه است چون سنگ‌نوشته ایست که گوریک شاهزاده خانم ایرانی بنام ماسیش را که با پدرش در چین میزیسته و در آنجا از دنیا رفته بود، نمودار ساخته است. پدر این شاهزاده خانم از سرداران ایران خاندان سورن بود و بنظر میرسد که در زمان فرمانداری سلسله تانگ بچین آمده باشد^۲ دختر در سن ۲۶ سالگی از دنیا میرود و نویسنده کتیبه برسم زردشتیان برای روان او در جهان برین درود میفرستد و همنشینی او را در گروتمان با اهورمزدا و امشاسپندان میطلبد اگر چه در مراجع اسلامی و چینی از وجود اقلیت زردشتی در چین و همچنین از آتشکده‌های آنها سخن بمیان نرفته ولی تابحال سند کتی از خود زردشتیان برای اثبات این ادعا در دست نبود^۳ این کتیبه سنگ گور که یقیناً در همان خاک چین

۱ - نگارنده ضمن مقاله‌ای در مجله سخن دوره پانزدهم شماره ۱۱ و ۱۲ آبان و آذر ۱۳۴۴ (صفحه ۱۱۷۷ - ۱۱۷۸) ترجمه فارسی این کتیبه را باطلاع رساند. بعداً که به مجله ژاپونی مطالعات آسیای غربی و جنوبی دانشگاه کیوتو ژاپن برای کسب اجازه نشر اصل کتیبه مراجعه کردم خود استاد ایتو در نامه‌ای بسیار دوستانه عکس بهتری از کتیبه برایم فرستادند و در ضمن تغییراتی که در خواندن و تفسیر کتیبه بعد از چاپ آن بنظرشان رسیده بود ارسال داشتند بدینجهت بيمناسبت ندیدم که باردیگر با نشر اصل کتیبه پهلوی ترجمه فارسی آنرا تکرار کنم.

۲ - چنانچه استاد ایتو سینگارندازمتن چینی بنظر میرسد که این شاهزاده خانم باید پدر خود (بر حسب سنت زردشتی) زناشوئی کرده بود.

۳ - باید یادآور شد که روابط فرهنگی و تاریخی ایران و چین از دیر زمان برقرار بوده و در اواخر دوره ساسانیان این روابط نزدیکتر گشته چنانکه یزدگرد سوم در مقابل حمله اعراب از پادشاه چین کمک خواست ولی طلب یاری او طرف توجه چینی‌ها قرار نگرفت با اینهمه خاقان چین از فیروز پسر یزدگرد حمایت کرد و فیروز بچین رفت و تا آخر عمر در همانجا ماند. همچنین از مراجع چینی بنظر میرسد که برخی از ایالات شرقی ایران نشین بکمک چین در مقابل اعراب مقاومت کرد.

تهیه و نوشته شده است وجود اقلیت زردشتی را درخاک چین تأیید میکند و شهادت میدهد که زردشتیان آزادی مذهبی داشتند و میتوانستند از سنن و آئین خود پیروی کنند.^۱ متن پهلوی کتیبه شش سطر است که بخط پهلوی کتابی و بزبان فارسی میانه نوشته از نظر تحلیل خط شناسی نکات زیر قابل توجه است:

۱ - علامت معرف صدای (س) باخط کتابهای پهلوی فرق دارد مخصوصاً وقتی (س) با علامت بعدی از قبیل علامتی که شبیه یک خط عمودیست و معرف صداهای (و) و (ن) و (ر) میباشد ترکیب میشود.

۲ - علامت معرف (م) در بعضی ترکیبات با پهلوی کتابی مختصر اختلاف دارد. تحلیل زبانشناسی وخطشناسی کتیبه را همزمان متون پهلوی قرن نهم میلادی قرار میدهد و این مطلب با تاریخ مندرج درخود کتیبه که ۲۴۰ یزدگردی و ۲۶۰ سلطنت تانگ^۲ است تأیید میشود.

اکنون عکس کتیبه و عکس نمونه‌ای که پرفسور ایتو از روی آن تتبع کرده و عکس برگردانیده^۳ آن خط بخط معمولی کتابی و بخط لاتین داده میشود.^۳

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱- نگارنده تصمیم دارد درآتی درباره اقلیت‌های دیگر ایرانی درچین مخصوصاً درموضوع فعالیت اقلیت سغدی رساله‌ای بنویسد.

۲ - این تاریخ را استاد ایتو بین ۸۷۴ و ۸۷۸ میلادی تعیین کرده

۳ - این عکسها با اجازه کتبی:

1. ZNH w'spwhr 'nwsrwb'n m'sys y BRTH y 'nwérwb'n
 2. prtwmosp y syén'sy y MN swryn ŠNT 200 W 40 y 'nwérwb'n
 3. yzdkrt W ŠNT 260 y tnyk'n ŠNT 15 y hm'y-pyrwékr
 4. hwt'y hre'wnd sa-ton W BYRH spndrmt W YWM spndrmt
 5. pnm-yn BYRH pt' 26 wtyr'n YHWWNt 'Ps g's Lwth 'whrmzd
 6. W 'māsrspnd'n BYN gwtm'n y p'hlwm 'hw'n YHWWNt ŠLM

1. ZNH w'spwhr 'nwsrwb'n m'sys y BRTH y 'nwérwb'n
2. prtwmosp y syén'sy y MN swryn ŠNT 200 W 40 y 'nwérwb'n
3. yzdkrt W ŠNT 260 y tnyk'n ŠNT 15 y hm'y-pyrwékr
4. hwt'y hre'wnd sa-ton W BYRH spndrmt W YWM spndrmt
5. pnm-yn BYRH pt' 26 wtyr'n YHWWNt 'Ps g's Lwth 'whrmzd
6. W 'māsrspnd'n BYN gwtm'n y p'hlwm 'hw'n YHWWNt ŠLM

1. 'en vāspuhr anosarvan Māsīs i 'duzt i anosarvan
2. fratomasp i Sizinsay i 'haē Suren 'sal 200 ut' 40 i anosarvan
3. Yazdkart ut 'sal 260 i tanikan 'sal 15 i hame-perozkar
4. z'atay ^hva^zčavand San-ton ut 'mah Spandarmat ut 'roē Spandarmat
5. 'an-ma-en 'mah pat 26 vitaran 'but 'ut-as gah 'apak Ohrmazd
6. ut Amāsraspandar 'andar garoōnm i pahlom az'an 'bot 'drot

ترجمه فارسی متن پهلوی از اینقرار است :

- ۱ - این انوشروان شاهزاده خانم ماسیش دختر انوشروان
- ۲ - سردار سوارسی زین سی از (خاندان) سورن به سال ۲۴۰ انوشروان
- ۳ - یزدگرد سال ۲۶۰ سلسله تانگک و سال پانزده همه پیروزگر .
- ۴ - خدای بزرگوار ^۱ سن تن و ماه سپندارمد و روز سپندارمد (مطابق)
- ۵ - ماه جن مین در ۲۶ (سالگی) در گذشت و جایگاه او با هرمزد
- ۶ - وامشاسپندان (در) گروتمان جهان برین ^۲ پاد ^۳ درود .

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

- ۱ - در اصل مقاله ایتو « بورجاوند » را ورجاوند خوانده ولی ضمن نامه ای بنگارنده یادآور شده است که این واژه را بهمان صورت اصلی کتیبه پهلوی وبدون تفسیر یعنی « بورجاوند » بخواند و معنی آن را بلند پایه و بزرگوار و شریف درك کرده است .
- ۲ - پهلیم اهوان - در سخن آبان و آذر ۱۳۴۴ صفحه ۱۱۷۸ پاورقی شماره ۱۲ این واژه اشتباهاً اهوام چاپ شده .
- ۳ - در متن کتیبه « باد » (بمعنی مضارع فعل بودن) کاملاً مشهود است ولی معلوم نیست از روی چه قرینه ایتو آنرا به « بود » تغییر داده و بمعنی ماضی خوانده است .